

Η φιλοσοφία της μοναξιάς τραγική καθήλωση ή ελευθερία

ΜΠΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ Ι. ΣΤΑΥΡΟΣ*

Περίληψις

Η μοναξιά διακατέχει την σκέψιν του ανθρώπου όλων των εποχών, άλλοτε μεν ενδυομένη το αίσθημα της θλίψεως, του φόβου και της αγωνίας, άλλοτε δε το αίσθημα της ελευθερίας και της πνευματικής ανατάσεως. Διά την κατανόησιν της επιδράσεως της μοναξιάς εις την εσωτερικήν ζωήν του ατόμου, έχει ιδιαίτεραν βαρύτητα η ανάλυσις των αιτίων, των συνθηκών, της διαρκείας, του κοινωνικού περιγράμματος, της ηλικίας, και ιδίως της προσωπικότητος του ατόμου, το οποίον βιοί ή είχε την εμπειρίαν της μοναξιάς, η οποία δι' άλλους μεν υπήρξεν περίοδος οδύνης και ψυχοσωματικού μαρασμού, δι' άλλους δε περίοδος πνευματικής ανατάσεως, εσωτερικής πληρότητος, χαράς και μεγίστης αυτογνωσίας. Εύλογον είναι ότι έχει μεγίστην διαφοράν η εκουσία επιλογή της μοναξιάς, ως τρόπου ζωής, διά της ελευθέρας βουλήσεως, εν συγκρίσει προς την επιβολήν αυτής υπό της κοινωνίας, των οικονομικών συνθηκών, της σωματικής ή ψυχικής νόσου, της εγκαταλήψεως υπό των οικείων και προσφιλών προσώπων και του ακουσίου εγκλεισμού εντός ιδρύματος. Τα παιδιά σπανίως καταφεύγουν εκουσίως εις την μοναξιάν, εν αντιθέσει προς τους εφήβους, οι οποίοι αναζητούν την μοναξιάν εις την προσπάθειαν ανευρέσεως του εαυτού των. Τόσον το διαταραγμένον και ασύμβατον οικογενειακόν περιβάλλον όσον και η δυσαρμονική ατμόσφαιρα της σχολικής τάξεως επαυξάνουν το αίσθημα της μοναξιάς και της κοινωνικής ανασφαλείας εις τους εφήβους με σοβαράς συνεπειάς επί της διαμορφώσεως της προσωπικότητος των. Η μοναξιά είναι ιδιαίτερος οδυνηρά εις τους ηλικιωμένους, εις τους οποίους η σταδιακή μείωσις της σωματικής ισχύος, αι επιπροστιθέμεναι νόσοι, η φθίνουσα κοινωνικοοικονομική πορεία, οδηγούσα εις την κοινωνικήν απομόνωσιν, η απομάκρυνσις των τέκνων και η συνεχής βράχυνσις του προσδοκίμου χρόνου της ζωής των δημιουργούν ιδιαίτεραν συναισθηματικήν ευαισθησίαν, αυξάνουσαν το αίσθημα της αβεβαιότητος και της απαισιοδοξίας. Η τραγικώτερα μορφή αληθούς μοναξιάς, εις

ψυχοσωματικήν πλέον διάστασιν, επέρχεται εις τους εξ ανοίας πάσχοντας γέροντας. Εν τούτοις, εις όλας εν γένει τας ηλικίας, η κατάλληλος επένδυσις του χρόνου ελαχιστοποιεί την αίσθησιν της μοναξιάς και μειώνει την θλίψιν, η οποία συνήθως ταλαιπωρεί την ψυχήν. Κατά την εκουσίαν επιλογήν της μοναξιάς, η οποία έχει ως κύριον σκοπόν, την ανεύρεσιν της γνησίας υποστάσεως του Είναι, εις τα πλαίσια της αληθούς αυτογνωσίας, ο άνθρωπος εμβαθύνων εις την ψυχήν του, διευρύνει τα όρια του εγώ του, ζη και συμμετέχει εις τον πόνον και την αγωνίαν όλης της ανθρωπότητος. Η ησυχία, ως πορεία ανευρέσεως του Θείου, μακράν της κοινωνικής πιέσεως, της ταραχής, της πολυφωνίας, των αντιθέσεων, των πολυμόρφων εξωτερικών επιδράσεων, της αμέσου η εμμέσου επιβολής απόψεων, κοσμοθεωριών ή προτύπων ζωής, της διασπάσεως, της διψυχίας, των κοινωνικών αντιθέσεων, της κοινωνικής αδικίας, των αιρέσεων, της περιφρονήσεως του ανθρωπίνου προσώπου, της μαζοποίησεως, της συνθλίψεως και απορρίψεως των αξιών, της ηθικής καταπτώσεως, και του ευδαιμονισμού, επιτρέπει εις τον άνθρωπον την ειρηνικήν αναζήτησιν της αληθείας, την βίωσιν της εσωτερικής πληρότητος και την υπέρβασιν του εαυτού του, διά της διηνεκούς επικοινωνίας αγάπης, διά μέσω του Κυρίου, με όλην την ανθρωπότητα.

Λέξεις κλειδες: Μοναξιά, θλίψις, ψυχικόν άλγος, αυτογνωσία, πνευματικότης, ελευθερία

Εισαγωγή

Η μοναξιά, ως λέξις, έχει ιδιαίτεραν βαρύτητα εις την σκέψιν, φέρουσα πλούσιον συναισθηματικόν φορτίον, καθ' όσον ως εμπειρία καταλαμβάνει τεράστιον χώρον εις το βιωματικόν φάσμα της ψυχής και προκαλεί ευρύτητα αισθημάτων, εκτεινομένων από την τραγικότητα έως την άκραν ανάτασιν, από την θλίψιν έως την άκραν χαράν και από την λειτουργικήν καθήλωσην έως την άκραν ψυχικήν ελευθερίαν.

Διά τους περισσότερους ανθρώπους η μοναξιά αποτελεί δυσάρεστον συναισθημα, το οποίον οφείλε-

*Ομότιμος Καθηγητής Νευρολογίας ΑΠΘ,
Διευθυντής Ινστιτούτου Ερευνής διά την νόσον του Alzheimer

ται εις την απομάκρυνσιν ή απομόνωσιν του ανθρώπου από το επιθυμητόν κοινωνικόν περιβάλλον ή από τα προσφιλή του πρόσωπα, γεγονός το οποίον διαταράσσει την ψυχολογικήν του ομοιόστασιν¹, αλλοιώνει το αίσθημα της ευεξίας και επηρεάζει πολλάκις αρνητικώς το αίσθημα της κοινωνικής πληρότητος, της αυτοδυναμίας και της αυτοεκτιμήσεως.

Είναι γεγονός, ότι εν μέσω των βασικών ψυχολογικών προσδοκιών του ανθρώπου, ουσιώδη θέσιν έχει η ανάπτυξις αρμονικής επικοινωνίας μετά των συνανθρώπων του, η οποία αναμένεται να διέπεται υπό της ειλικρινούς συνεργασίας και αποδοχής του, του σεβασμού, της εκτιμήσεως και της αγάπης². Η απόσβεσις αυτών των προσδοκιών κατά το πλείστον αποτελεί επώδυνον εμπειρίαν και μόνον εις εξαιρετικές περιπτώσεις καθίσταται αιτία εσωτερικής αναδομήσεως, αυτογνωσίας και μείζονος αναπτύξεως του αισθήματος της προσωπικής ευθύνης³.

Εν γένει, η μοναξιά αποτελεί πολυδιάστατον, άκρως υποκειμενικόν αίσθημα, το οποίον βιούται υπό διαφορετικήν έντασιν, μορφήν και βάθος υπό εκάστου προσώπου εις εκάστην κοινωνίαν, ενίοτε δε υπό διαφορετικήν μορφήν και βαρύτητα και υπό του ιδίου προσώπου, αναλόγως προς τας συνθήκας, τας κοινωνικάς περιστάσεις⁴, την ηλικίαν, την χρονικήν περίοδον, το στάδιον της ψυχικής καλλιέργειας και τας αναπτυχθείσας ψυχικάς αντιστάσεις αυτού⁵.

Πολυάριθμοι συγγραφείς, φιλόσοφοι⁶, κοινωνιολό-

γοι, ιστορικοί, ψυχολόγοι⁷ προσεπάθησαν από της αρχαιότητος έως την εποχήν μας να μελετήσουν τας επιδράσεις της μοναξιάς εις την ψυχήν των ανθρωπών όλων των εποχών, ενώ εκ παραλλήλου ποιηταί⁸, πεζογράφοι⁹, ζωγράφοι, γλύπται¹⁰ και μουσικοί περιέγραψαν διά της τέχνης των την μοναξιάν, άλλοτε μεν υπογραμμίζοντες την τραγικότητα της, άλλοτε δε εξαίροντες τα οφέλη και τας ευεργετικές επιδράσεις της εις την καλλιέργειαν της ψυχής¹¹ και την δημιουργικότητα.

Διά την κατανόησιν της τόσο ευρείας και ακραίας επιδράσεως της μοναξιάς εις την εσωτερικήν ζωήν και εις την λειτουργικότητα του ατόμου, έχει ιδιαίτεραν βαρύτητα η μελέτη και ανάλυσις των αιτίων, των

7. Κατά τους Perlman και Peplau η μοναξιά είναι το συναίσθημα, το οποίον δημιουργείται όταν υπάρχει διάστασις μεταξύ των θετικών προσδοκιών του ατόμου εκ του κοινωνικού περιβάλλοντος και της κατ' ουσίαν αρνητικής αντιμετωπίσεως του υπ' αυτού. Peplau L A, Perlman, D. (1982). Perspectives on loneliness. In L. A. Peplau and D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research, and therapy* (pp. 1–20). New York: Wiley.

8. Ο Percy Bysshe Shelley (1792 – 1822), περιέγραφε την μοναξιάν ως την πλέον φοβεράν εμπειρίαν, λέγων εις το δοκίμιον του «Περί αγάπης», ότι δεν δύναται να υπομείνη τον τρόπον και το ζοφερόν κακόν, το οποίον ζη και αισθάνεται ο άνθρωπος εις την μοναξιάν» Shelley "On Love" (1818) από την έκδοσιν του 1880 «The Works of Percy Bysshe Shelley in Verse and Prose» υπό τον εκδότην H. Buxton Forman. Αντιθέτως ο Alexander Pope 1688–1744, έχων παιδιόθεν σοβαρά προβλήματα υγείας, εξυμνεί την μοναξιάν εις την "Ωδήν εις την μοναξιάν", την οποίαν έγραψεν εις ηλικίαν 12 ετών. Χαρακτηριστική είναι η τελευταία στροφή του ποιήματος, εκφράζουσα την βαθειάν επιθυμίαν της αληθούς μοναξιάς (Thus let me live, unseen, unknown; Thus unlamented let me die; Steal from the world, and not a stone Tell where I lye).

9. "Αγάπησε την μοναξιάν σου και προσπάθησε να τραγουδάς όταν αυτή σου προκαλεί πόνον. Πολύ συχνά οι άνθρωποι, οι οποίοι είναι πλησίον σου ευρίσκονται κατ' ουσίαν μακριά σου..." έγραψεν ο Rainer Maria Rilke εις τας επιστολάς εις ένα νέον ποιητήν. (Letters to a Young Poet by Rainer Maria Rilke Edited by Ray Souldar, Jr. translated by Stephen Mitchell, Burning Man Books 2001. Ο Albert Camus έγραφε "Διά να κατανοήσης τον κόσμον πρέπει κατά διαστήματα να ευρίσκεσαι μακριά από τον κόσμον", *Le mythe de Sisyphé*, Calimard Paris 1966. Αντιθέτως η απόρριψις της μοναξιάς εκφράζεται εκδήλως εις τους κατωτέρω στίχους του W. Cowper (Francis T. Palgrave, ed. (1824–1897). *The Golden Treasury*. 1875).

O Solitude! where are the charms
That sages have seen in thy face?
Better dwell in the midst of alarms,
Than reign in this horrible place.

10. Χαρακτηριστικόν είναι το έργον του Lorado Taft (1860-1936) Η μοναξιά της ψυχής (The Solitude of the Soul) εκπονηθέν το 1914

11. Long C R, Averill JR. Solitude: An Exploration of Benefits of Being Alone *Journal for the Theory of Social Behaviour* 2003; 33 (1): 21–44.

1. Heinrich LA, Gullone E. The clinical significance of loneliness: A literature review. *Clinical Psychology Review* 2006, 26, 695-718.

2. Baumeister R F, Leary M R. The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 1995; 117, 497-529.

3. Larson R W. The solitary side of life: An examination of the time people spend alone from childhood to old age. *Developmental Review* 1990, 10, 155-183.

4. Weiss RS. *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge, 1973.

5. Marcoen A, Goossens L., Caes P. Loneliness in pre- through late adolescence: Exploring the contributions of a multidimensional approach. *Journal of Youth and Adolescence*, 1987; 16, 561-577.

6. Χαρακτηριστική είναι η αντίληψις της μοναξιάς εις την φιλοσοφίαν του Nietzsche όπως εκφράζεται αυτή εις το έργον του «Τάδε έφη Zarathustra», εις το οποίον ούτος διατείνεται ότι εις την μοναξιάν υπάρχει η ελπίς να εύρη ο άνθρωπος το αυθεντικόν Είναι. Κατ' ουσίαν εκφράζεται μετ' εμφάσεως η τάσις αποσύρσεως, η οποία εχαρακτήριζεν συνεχώς την ζωήν και την κοινωνικήν συμπεριφοράν του φιλοσόφου. Nietzsche F: *Thus Spoke Zarathustra*, translated by Graham Parkes, Oxford: Oxford World's Classics, 2005 Βλέπε και Schutt O: *The solitude of Nietzsche's Zarathustra*. *Review of Existential Psychology & Psychiatry*, 1980-1981; 17(2-3): 209-222.

συνθηκών, της χρονικής περιόδου, της διάρκειας, του κοινωνικού περιγράμματος, της ηλικίας, της ψυχοσωματικής καταστάσεως και ιδίως της προσωπικότητας, του συναισθηματικού υποβάθρου, των προοπτικών και των αξιολογικών αρχών του ατόμου, το οποίον βιοί σήμερον ή είχε παλαιότερον την εμπειρίαν της μοναξιάς, η οποία δι' άλλους μεν υπήρξεν περίοδος οδύνης και ψυχοσωματικού μαρασμού, δι' άλλους δε περίοδος πνευματικής ανατάσεως, εσωτερικής πληρότητας, χαράς και αληθούς αυτογνωσίας.

Ιδιαίτερον βαρύτητα έχει ο τρόπος διά του οποίου βιώνεται η μοναξιά και ο τρόπος και ο λόγος διά του οποίου εκουσίως ασκείται αυτή. Εύλογον είναι ότι έχει μεγίστην διαφοράν η εκουσία επιλογή της μοναξιάς, ως τρόπου ζωής, διά της ελευθέρας βουλήσεως του ατόμου, εν συγκρίσει προς την επιβολήν αυτής υπό της κοινωνίας, των οικονομικών συνθηκών, της σωματικής ή ψυχικής νόσου, της εγκαταλήψεως υπό των οικείων και προσφιλών προσώπων και του ακουσίου εγκλεισμού εντός ιδρύματος.

Η επιβαλλομένη μοναξιά αποτελεί επώδυνον πάντοτε βίωμα, το οποίον χρειάζεται ιδιαίτερον ισχύν προσωπικότητος διά να αντιμετωπισθή, χωρίς να υπάρξουν σοβαρά αρνητικά συνέπειαι επί της ψυχικής και σωματικής ομοιοστάσεως του ατόμου.

Η αναζήτησις της μοναξιάς και η αναγκαστική απομόνωσις

Εις ωρισμένας περιόδους της ζωής του, ο άνθρωπος αναζητεί και καταφεύγει αυτοβούλως εις την μοναξιάν, εις προσπάθειαν αυτοσυγκεντρώσεως, ανευρέσεως του εαυτού του, αναζητήσεως της γαλήνης, της εσωτερικής ειρήνης και αρμονίας και της καλλιέργειας των αρετών.

Τα παιδιά σπανίως καταφεύγουν εκουσίως εις την μοναξιάν, εν αντιθέσει προς τους εφήβους, οι οποίοι πολλάκις αναζητούν την μοναξιάν, παραμένοντες απομονωμένοι κατά το ένα τέταρτον του λειτουργικού χρόνου των¹², επιδιώκοντες δι' αυτής την συναισθηματικήν σταθεροποίησιν των, εις περιόδους εντόνων συναισθηματικών μεταβολών, διακυμάνσεων και αντιθέσεων. Ιδίως κατά τα αρχικά στάδια της εφηβίας, κατά την διεργασίαν της ταυτοποίησεως¹³ η

απομόνωσις συμβάλλει εις την καλλιέργειαν του εσωτερικού διαλόγου και την αναζήτησιν αξιών και κινήτρων, τα οποία θα βοηθήσουν εις την ανεύρεσιν του αληθούς νοήματος της ζωής των και την αρμονικήν διαμόρφωσιν της προσωπικότητος των.

Η μοναξιά κατά την παιδικήν και εφηβικήν ηλικίαν

Αντιθέτως η απομόνωσις κατά την παιδικήν και εφηβικήν ηλικίαν, η οποία επέρχεται συνεπεία της οικογενειακής ασυμβατότητος, της υπερμέτρου αυστηρότητος ή της αδιαφορίας των γονέων, των πολλών χαρακτηριστικών αντιθέσεων μετά των ετέρων μελών της οικογενείας, της ψυχικής ασυμβατότητος ή του χωρισμού των γονέων, της απομονώσεως υπό των συμμαθητών και της περιθωριοποίησεως υπό των διδασκάλων δημιουργεί έντονον άγχος και ανασφάλειαν με εκδήλους αρνητικάς συνεπείας επί της συμπεριφοράς αυτών εις το σχολικόν περιβάλλον¹⁴, την οικογένειαν και εις την δυσχερή ένταξιν αυτών αργότερον εις τας ευρυτέρας κοινωνικάς δομάς¹⁵.

Αισθανόμενα την μοναξιάν τα παιδιά κατά κανόνα αποφεύγουν τα ομαδικά παιχνίδια, αισθανόμενα ότι δεν είναι αποδεκτά ή αγαπητά υπό των συνομηλικών των και καταφεύγουν εις ατομικά παιχνίδια, ενίοτε της επινοήσεως των ή επιζητούν την συνεχή επικοινωνίαν μετά των γονέων και των μεγαλύτερων αδελφών των, πλησίον των οποίων ευρίσκουν ασφάλειαν, έχοντα ιδιαίτερον συστολήν και άγχος ενώπιον των ξένων.

Εντός της σχολικής τάξεως εμφανίζουν πολλάκις μετρίας επιδόσεις, λόγω της διασπάσεως της προσοχής των, της εστιάσεως των εις τας σκέψεις των, του αναπτυσσομένου αισθήματος ανασφαλείας, της ελλείψεως εμπιστοσύνης εις τας γνώσεις των και της αμφισβητήσεως των μαθησιακών ικανοτήτων των. Εάν υφίσταται συνδυασμός οικογενειακής ασυμβατότητος και αρνητικής συναισθηματικής ατμοσφαιρας εις το σχολείον, συμβαίνει μείζων ψυχική αποδυνάμωσις, απόσβεσις των διαφερόντων και των θετικών

14. Boivin M, Dodge K A, Coie J D. Individual- group behavioral similarity and peer status in experimental play groups of boys: The social misfit revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995; 69: 269 -279.

15. Gazelle H. Class Climate Moderates Peer Relations and Emotional Adjustment in Children with an Early History of Anxious Solitude: A Child Environment Model. *Developmental Psychology* Copyright 2006 by the American Psychological Association 2006; 42(6):1179 -1192.

12. Larson RW. The Emergence of Solitude as a Constructive Domain of Experience in Early Adolescence. *Child Development* 1997; 68 (1): 80-93.

13. Μπαλογιάννης ΣΙ: Ψυχιατρική και ποιμαντική Ψυχιατρική. Εκδ. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 1986.

προσδοκιών, αδιαφορία διά την μάθησιν και την συμμετοχήν εις την λειτουργικήν ζωήν της σχολικής τάξεως¹⁶ και κατ' επέκτασιν επέρχεται σημαντική κάμψις των μαθησιακών επιδόσεων. Αι μέτριοι και κάτω του μετρίου επιδόσεις τόσον εις τας γνώσεις όσον και εις τας αθλοπαιδιάς, δημιουργούν αφ' ενός μεν κρίσιν ικανοτήτων και αυτοεκτιμήσεως, αυξάνουσιν την αίσθησιν της αποστάσεως εκ των συμμαθητών των, αφ' ετέρου δε επιφέρουν μεγαλύτερον συναισθηματικόν κενόν και αυξάνουν την αρνητικήν θεώρησιν του εαυτού των, η οποία συνήθως είναι ιδιαίτερος έκδηλος εις τα κοράσια, συνοδευομένη πολλάκις υπό θλίψεως και εντόνου κοινωνικής ανασφαλείας¹⁷.

Η έξωθεν επιβαλλομένη απομόνωσις, κατά την παιδικήν και εφηβικήν περίοδον, καθίσταται εν συνεχεία πολλάκις συνήθης τρόπος ζωής, από τον οποίον είναι ιδιαίτερος δύσκολον να απελευθερωθούν τα άτομα, τα οποία αποδέχονται πλέον την μοναξιάν των, εις την οποίαν ευρίσκουν αληθές καταφύγιον, οσάκις αυξάνεται το αίσθημα της κοινωνικής των ανασφαλείας¹⁸.

Ο φόβος, η θλίψις, το άγχος και η αβεβαιότης, συναισθήματα τα οποία αναπτύσσονται και αυξάνονται συνεχώς εντός του ασυμβάτου οικογενειακού περιβάλλοντος ή εντός του σχολικού χώρου συνεπεία κυρίως της επιθετικής, λόγω και έργω, συμπεριφοράς των συμμαθητών, συμβάλλουν εις την περιχάρκωσιν του ατόμου, την συναισθηματικήν απομόνωσιν του και εις την ανάπτυξιν σταδιακώς αυξανόμενης αμυντικής συμπεριφοράς, η οποία ευρύνει περισσότερο τας δημιουργηθείσας αποστάσεις αυτού εκ του περιβάλλοντος¹⁹.

Η συναισθηματική ατμόσφαιρα της σχολικής τάξεως, εν γένει, ασκεί αποφασιστικής βαρύτητος επίδρασιν επί της διαμορφώσεως του συναισθηματικού υποβάθρου του παιδιού και του εφήβου. Το αρμονι-

κόν σχολικόν περιβάλλον, το οποίον αποδέχεται, επί ίσοις όροις, με πολλήν αγάπην, σεβασμόν, κατανόησιν και φροντίδα όλους τους μαθητάς, αδιακρίτως καταγωγής, προελεύσεως, σχολικών επιδόσεων ή κοινωνικοοικονομικού υποβάθρου συμβάλλει εις την αρμονικήν ανάπτυξιν του χαρακτήρος και του συναισθηματικού περιγράμματος του ατόμου. Αντιθέτως το διαταραγμένον σχολικόν περιβάλλον, εις το οποίον υφίστανται αντιθέσεις μεταξύ των διδασκόντων και των διδασκομένων, αναπτύσσονται διακρίσεις μεταξύ των μαθητών, έντονοι ανταγωνισμοί, εις το οποίον επικρατούν εν τω συνόλω η επιθετικότης, η απόρριψις, η ειρωνεία, η απαξίωσις, η περιχάρκωσις και η απομόνωσις του μαθητού εκ της ομαδικής ζωής της τάξεως, επιφέρει την διάσπασιν, την αποδιοργάνωσιν, την εσωστρέφειαν, την απαισιοδοξίαν, την απροσιτότητα, την ανάπτυξιν επιθετικότητας, την εσωτερικήν αστάθειαν και αντίθεσιν²⁰, την θλίψιν, τον φόβον, το άγχος, την κυκλοποίησιν των ιδίων καταθλιπτικών σκέψεων²¹, την ανάπτυξιν ψυχοσωματικών διαταραχών και την επιθυμίαν φυγής εκ του σχολικού περιβάλλοντος²². Ουχί σπανίως η μοναξιά κατά την εφηβικήν ηλικίαν προκαλεί την απόγνωσιν²³, εισάγει τάσεις αυτοχειρίας, αι οποίαι σπανίως εξελίσσονται εις την τραγικήν πραγματοποίησιν αυτής²⁴.

Οι μαθηταί, όλων των βαθμίδων, δύνανται να διακρίνουν την μεγάλην διαφοράν, η οποία υπάρχει ανάμεσα εις την μοναξιάν, η οποία απορρέει από την εκουσίαν απόσυρσιν και την παραγωγικήν στροφήν εις τον εαυτόν των²⁵, από την απομόνωσιν, η οποία

16. Chen X, Rubin K H, Li B.. Social and school adjustment of shy and aggressive children in China. *Development and Psychopathology*, 1995; 7, 337-349.

17. Hankin, B. L., Abramson, L. Y., Moffitt, T. E., Silva, P. A., McGee, R., & Angell, K. E. (1998). Development of depression from preadolescence to young adulthood: Emerging gender differences in a 10-year longitudinal study. *Journal of Abnormal Psychology*, 107, 128-140.

18. Coplan R J, Rubin K H, Fox N A, Calkins S D, Stewart S L.. Being alone, playing alone, and acting alone: Distinguishing among reticence and passive and active solitude in young children. *Child Development*, 1994; 65: 129-137.

19. Gazelle H, Ladd G W. Anxious solitude and peer exclusion: A diathesis-stress model of internalizing trajectories in childhood. *Child Development*, 2003; 74, 257-278.

20. Asendorpf J B, van Aken M A G. Personality-relationship transaction in adolescence: Core versus surface personality characteristics. *Journal of Personality*, 2003; 71, 629-666.

21. Raes F, Hermans D, Williams J MG, Bijttebier P, Eelen, P. A "Triple W"-model of rumination on sadness: Why am I feeling sad, what's the meaning of my sadness, and wish I could stop thinking about my sadness (but I can't!). *Cognitive Therapy and Research*, 2008; 32, 526-541.

22. National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network. Social functioning in first grade: Associations with earlier home and child care predictors and with current classroom experiences. *Child Development*, 2003; 74, 1639-1662.

23. Peled M, Moretti M M. Rumination on anger and sadness in adolescence: Fueling of fury and deepening of despair. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology* 2007, 36, 66-75.

24. Hawker D S J, Boulton M J. Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 2000; 41, 441-455.

25. Oh W, Rubin KH, Bowker JC, Booth-LaForce C, Rose-Krasnor L, Laursen B. Trajectories of Social Withdrawal from Middle Childhood to Early Adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 2008; 36:553-566.

τους επιβάλλεται αμέσως ή εμμέσως, συνεπεία της στάσεως και της συμπεριφοράς των συμμαθητών και των διδασκάλων των²⁶.

Όσον μεγαλύτερα είναι η ηλικία των μαθητών κατά την μέσην παιδείαν τόσο περισσότερο αντιλαμβάνονται ούτοι την αξίαν της εκουσίας αποσύρσεως και της αναζητήσεως του πραγματικού εαυτού των. Η εκουσία απομόνωσης εκφράζεται συνήθως διά της παρατεταμένης παραμονής των εις την οικίαν των, το δωμάτιον των, διά της αποφυγής των γονέων και των συγγενών, διά των μοναχικών περιπάτων, διά της προσπαθείας των να διατηρούν την ανωνυμίαν των, διά της διακριτικής πάντοτε και συγκρατημένης συμπεριφοράς των, διά της ελαχιστοποιήσεως των φίλων των και ιδίως διά της πολυώρου καταφυγής εις τας σκέψεις των και της μετά ζήλου στροφής των εις την μελέτην και συλλογήν βιβλίων²⁷ ή εις την ακρόασιν ή μελέτην μουσικής, εις την πολύωρον ενασχόλησιν με την ποίησιν, την ζωγραφικήν, την καθημερινήν καταγραφήν μέχρι λεπτομερείας της ζωής και των συναισθημάτων των²⁸. Κατά την τρίτην περίοδον της ήβης η μοναξιά επιδιώκεται πολλάκις μετά χαράς, παρέχουσα αισθήματα αυτεξουσιότητος και εσωτερικής πληρότητος²⁹ και περιγράφεται με πολλήν θετικότητα υπό των εφήβων³⁰.

Η σύγχρονος απομόνωσης των νέων ανθρώπων εις «τον κόσμον των θαυμάτων» της πληροφορικής, με την βοήθειαν των ηλεκτρονικών υπολογιστών και την πληθώραν των υπάρχοντων προγραμμάτων, εκφράζει άλλοτε μεν την αναγκαστικήν φυγήν από το ασύμβατον κοινωνικόν περιβάλλον, άλλοτε δε την εκουσίαν απομόνωσιν εις ένα χώρον συνεχούς αναζητήσεως, ένθα το αίσθημα της μοναξιάς υποκαθίσταται υπό της ευρείας δυνατότητος συγκεντρώσεως

πληροφοριών, γνώσεων και ευρείας ηλεκτρονικής επικοινωνίας μετά του περιβάλλοντος.

Η επιβαλλομένη έξωθεν απομόνωσης αντιθέτως επενεργεί πάντοτε τραυματικώς επαυξάνουσα την ανασφάλειαν, το άγχος, την αβεβαιότητα, την ψυχοσωματικήν κόπωση, την ελάττωσιν του αισθήματος της αυτοεκτιμήσεως και τελικώς την αμφισβήτησιν του εαυτού των, δεδομένου ότι η αυτοεκτίμησις και η ψυχολογική ευεξία κατά την εφηβικήν κυρίως ηλικίαν στηρίζονται, εν πολλοίς, εις την θετικήν αποδοχήν του εφήβου υπό του περιβάλλοντος και ιδίως υπό των συνομηλικών του³¹.

Το αίσθημα της ψυχολογικής μονώσεως καθίσταται τόσο εντονώτερον όσο ευρύτερον είναι το κοινωνικόν περιβάλλον του ατόμου, εις το οποίον ευλόγως η ενσωμάτωσις είναι δυσχερεστέρα, με αποτέλεσμα να αναζητή αυτό καταφυγήν εντός του περιορισμένου οικείου περιβάλλοντος, εις το οποίον ευχερέστερον ανευρίσκει σημεία επικοινωνίας και διατηρεί σταθερώτερον το ομοιοστατικόν ισοζύγιον του. Αντιθέτως, άλλα άτομα αισθάνονται έντονον ψυχολογικήν μόνωσιν, υπό την έννοιαν της πίεσεως, της παρεμβατικότητος ή της περιχαρικών εντός περιορισμένου κοινωνικού χώρου, ο οποίος δεν ανταποκρίνεται εις τας μορφωτικές, γνωσιολογικές, πολιτιστικές, ψυχολογικές ή οικονομικές προσδοκίας των, επιζητούντα ευλόγως, ως εκ τούτου, την μετάβασιν των εις ευρύτερον περιβάλλον, όπως είναι αι μεγάλοι πόλεις, εις τας οποίας ενδεχομένως είτε εκπληρώνονται αι προσδοκίαι των είτε οι ίδιοι προσπίζονται ψυχολογικώς, καλυπτόμενοι υπό της ανωνυμίας³².

Το αίσθημα της ανασφαλείας, του φόβου και της απομονώσεως, το οποίον αναπτύσσεται εντός του σχολικού περιβάλλοντος, ακολουθεί κατά κανόνα το άτομον και κατά την μετέπειτα πορείαν της ζωής του, ασκόν καθοριστικόν ρόλον εις την διαμόρφωσιν της συμπεριφοράς του και εις την ψυχοκοινωνικήν προσαρμογήν του εντός του εργασιακού χώρου. Η επιφυλακτικότης, η μη ανάληψις πρωτοβουλιών, η έλλειψις αυτοεκτιμήσεως, η δυστακτικότης, η υπέρμετρος και άκαμπτος τυπικότης και προσεκτικότης, η εναγώνιος υπευθυνότης και η αυστηρά τήρησις της συνεπείας και η μεγάλη εκλεκτικότης εις την ανάπτυξιν φιλικής επικοινωνίας μετά των συναδέλφων υποκι-

26. Galanaki E. Are children able to distinguish among the concepts of aloneness, loneliness, and solitude? *International Journal of Behavioral Development* 2004; 28 (5): 435-443.

27. Pedersen DM. Model for types of privacy by privacy functions *Journal of Environmental Psychology* 1999; 19 (4): 397-405.

28. Wang JM., Rubin KH, Laursen B, Booth-LaForce C, Rose-Krasnor L Preference-for-solitude and Adjustment Difficulties in Early and Late Adolescence *J Clin Child Adolesc Psychol.* 2013; 42(6): 834-842.

29. Coplan RJ, Weeks M. Unsociability and the preference for solitude in childhood. In: Rubin, KH, Coplan, RJ, editors. *The development of shyness and social withdrawal.* New York: Guilford Press; 2010. p. 64-83.

30. Goossens L, Marcoen A. Adolescent loneliness, self-reflection, and identity: From individual differences to developmental processes. In: Rotenberg, KJ, Hymel S. (editors). *Loneliness in childhood and adolescence.* New York: Cambridge University Press; 1999. p. 225-243.

31. Parkhurst J T, Hopmeyer A.. Developmental change in the source of loneliness in childhood and adolescence: Constructing a theoretical model. In K J Rotenberg, S Hymel (Eds.), *Loneliness in childhood and adolescence.* New York: Cambridge University Press 1999.

32. Arendt H. *The Origins of Totalitarianism.* Cleveland, Ohio: Meridian Books 1962.

βούνται από την αγωνία και τον φόβον της αποσβέσεως των θετικών προσδοκιών, του ενδεχομένου ελέγχου, της ειρωνείας, της κριτικής, του σχολιασμού και της απαξίωσης, της τελικής απογοητεύσεως, της ψυχολογικής απομονώσεως³³ και της προκλητικής ψυχοκοινωνικού άλγους³⁴.

Εν γένει, τόσον επί των νέων και των εφήβων όσον και επί των ενηλίκων και γερόντων η μοναξιά αντιμετωπίζεται κατά διαφόρους τρόπους, αναλόγως προς τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα εκάστου ατόμου. Κατά αντιστοιχίαν και η επίδρασις της μοναξιάς επί του χαρακτήρος και της εσωτερικής ζωής του ατόμου διαφέρει ευρύτατα³⁵.

Εις ωρισμένα άτομα η μοναξιά ασκεί θετικήν επίδρασιν και αναβαθμίζει την ποιότητα της ζωής των, διά της σταθεροποιήσεως του ομοιοστατικού ισοζυγίου των και της εγκαταστάσεως γαλήνης και ηρεμίας, με αποτέλεσμα, κατά κανόνα, να την επιζητούν, ενώ εξ αντιθέτου εις έτερα άτομα η μοναξιά προκαλεί θλίψιν, ανασφάλειαν, άγχος, αγωνία, αίσθησιν αποτυχίας και ψυχικόν άλγος, εις σημείον ώστε να μη δύναται να την υπομείνουν.

Η μοναξιά κατά το γήρας

Το γήρας αποτελεί την ωραιότεραν περίοδον της ανθρωπίνης ζωής. Η ψυχή πλήρης ωριμότητος, σοφίας, συνέσεως, γνώσεων διανύει το στάδιον της υπαρξιακής ολοκληρώσεως, αλλά και της προετοιμασίας διά το απόλυτον. Διά μέσου των αιώνων, αι κοινωνίαί, αι οποίαί διεκρίνοντο διά τα υψηλά πολιτιστικά των στοιχεία, απένεμαν σεβασμόν, εκτίμησιν, αγάπην, στοργήν εις τους γέροντας και εθεώρουσαν αυτούς ιδιαίτερος πολύτιμα πρόσωπα διά τον οικογενειακόν και τον ευρύτερον κοινωνικόν χώρον³⁶.

Εις τον σύγχρονον κόσμον η ιατρική φροντίς, η κοινωνική μέριμνα, η νομική κατοχύρωσις και η οικονομική συμπαράστασις προς τους γέροντας έχουν λάβει πρωτεύουσας θέσιν εις τον κοινωνικόν προ-

γραμματισμόν των εις υψηλήν πολιτιστικήν βαθμίδα ευρισκομένων χωρών.

Εν τούτοις, εις τας περισσότερας δυτικές κοινωνίας η θέσις των γερόντων κατά το πλείστον μετετοπίσθη εκ του πλήρους συναισθηματικής προσφοράς και αγάπης οικογενειακού περιβάλλοντος εις τους απροσώπους οίκους ευγηρίας, εις τους οποίους διέρχονται ούτοι τα τελευταία έτη της ζωής των, βιούντες την μοναξιάν, η οποία τους προκαλεί ιδιαίτερος βαθύ ψυχικόν άλγος.

Είναι γεγονός αναμφισβήτητον, ότι η μοναξιά είναι ιδιαίτερος οδυνηρά εις τους ηλικιωμένους, εις τους οποίους η σταδιακή μείωσις της σωματικής ισχύος, αι επιπροσθηθέναι νόσοι, η φθίνουσα κοινωνικοοικονομική πορεία οδηγούσα εις την κοινωνικήν απομόνωσιν, η απομάκρυνσις των τέκνων και η συνεχής βράχυνσις του προσδοκίμου χρόνου της ζωής των δημιουργούν ιδιαίτεραν συναισθηματικήν ευαισθησίαν, αυξάνουσιν το αίσθημα της αβεβαιότητος και της απαισιοδοξίας. Ούτως, το φαινόμενον της μοναξιάς εις την γεροντικήν ηλικίαν, μεθ' όλων των ψυχολογικών συνεπειών, αποτελεί φλέγον πρόβλημα, το οποίον δυστυχώς σταδιακώς κορυφώνεται εις εκείνας τας κοινωνίας³⁷, εις τας οποίας οι γέροντες παραμένουν όλον και περισσότερον μόνοι, συναισθηματικώς εγκαταλελειμμένοι, ιδρυματοποιούμενοι σταδιακώς εντός οίκων ευγηρίας, μακράν των τέκνων, των συγγενών και των φίλων των³⁸, χωρίς ουσιώδη απασχόλησιν, χωρίς το κίνητρον και την χαράν της προσφοράς, χωρίς να διαδραματίσουν πλέον λειτουργικόν ρόλον³⁹, επαναλαμβάνοντες κατά μονότονον ή στερεότυπον τρόπον καθημερινώς, τας ίδιαις περιορισμένας δραστηριότητας, αι οποίαί κυκλοποιούμεναι, άνευ εναλλαγής, στερούνται ιδιαίτερου νοήματος, ενδιαφέροντος και προσδοκιών, οδηγούμενοι σταδιακώς εις την αυτοεγκατάληψιν.

Ως εκ τούτου, επί ελλείψεως πνευματικών διαφερόντων, και μεταφυσικών προσδοκιών, η άνευ ουσιαστικού περιεχομένου στερεότυπος καθημερινή ζωή της συναισθηματικής και κοινωνικής απονομώσεως αποτελεί διά πολλούς εκ των γερόντων πηγήν αμετακλήτου θλίψεως και αληθή πρόγευσιν του θανάτου⁴⁰.

33. Coplan RJ, Armer MA. "Multitude" of Solitude: A Closer Look at Social Withdrawal and Nonsocial Play in Early Childhood Child Development Perspectives 2007; 1 (1): 26-32.

34. Cacioppo JT, Ernst JM, Burleson MH, McClintock MK, Malarkey WB, Hawkley LC, et al. Lonely traits and concomitant physiological processes: The MacArthur social neuroscience studies. International Journal of Psychophysiology, 2000; 35, 143-154.

35. Burger JM. Individual Differences in Preference for Solitude Journal of Research in Personality 1995; 29 (1): 85-108.

36. Βλέπε Μπαλογιάννης ΣΙ. Η αντιμετώπισις του γήρατος διά μέσου των αιώνων. Εγκέφαλος 2007; 44 (3) 1-20.

37. Savishinsky JS. Breaking the Watch: The Meanings of Retirement in America. (Ithaca): Cornell University Press. 2000.

38. Delislea MA. What does Solitude Mean to the Aged? Canadian Journal on Aging / La Revue canadienne du vieillissement. 1988; 7 (4): 358-371.

39. Cumming E, Henry W. Growing Old: The Process of Disengagement. New York: Basic Books 1961.

40. Η αισθητική αντίληψις είναι μία σειρά διεργασιών, αναλύ-

Η τραγικότερα μορφή απομονώσεως και αληθούς μοναξιάς, εις ψυχοσωματικών πλέον επίπεδων, πραγματοποιείται εις τους εξ ανοίξας πάσχοντας γέροντας. Κατά την άνοιαν και ιδίως την προκεχωρημένην τοιαύτην επέρχεται αληθής εγκλεισμός του ατόμου εις τα περιωρισμένα πλαίσια του χρόνου και του χώρου, πλήρης λειτουργικός εγκλωβισμός εις το «εδώ-σήμερον» και εις το στενόν περιβάλλον των περιθαλπόντων προσώπων, γεγονός το οποίον οδηγεί εις την σταδιακήν ψυχοσωματικήν και αισθητικήν απομόνωσιν⁴¹, αι επιπτώσεις της οποίας είναι ιδιαιτέρως δυσμενείς διά τον νοητικών ορίζοντα των πασχόντων, επιφέρουσαι επίτασιν της σφαιροειδούς συρρικνώσεως αυτών και αδρανοποίησιν της νευρικής πλαστικότητας, η οποία είναι ουσιώδους σημασίας διά την διαμόρφωσιν και αναβάθμισιν των εκάστοτε σχημάτων συμπεριφοράς⁴², την αναδιάρθρω-

σιν των γνωσικών και λειτουργικών πεδίων των και την εκάστοτε επαναρρυθμισιν του περιγράμματος της προσωπικής ταυτότητος αυτών⁴³, η οποία ευλόγως σταδιακώς αλλοιώνεται, κατά την διεργασίαν της χρονίας και μη αναταξίμου πορείας της ανοίξας.

σεως αξιολογήσεως και αξιοποιήσεως των πληροφοριών, αι οποίαι εισρέουν εις τον εγκέφαλον, έχουσα ως κύριον σκοπόν την δυνατότητα της επικοινωνίας του ατόμου μετά του περιβάλλοντος, της εγκαίρου αντιλήψεως των μεταβολών, αι οποίαι επέρχονται εις αυτό και της καταλλήλου, ευλόγου και σκοπίμου απαντήσεως εις αυτάς. Ούτως, οπτικά εικόνες, ήχοι, χημικά αισθήσεις, μηχανικά επιδράσεις και ιδιοδεκτικά πληροφορία οδηγούν το άτομον, διά της αντιλήψεως, αποδοχής και αναλύσεως αυτών, εις την αναγνώρισιν του εαυτού του, του αισθητού κόσμου, των ετέρων προσώπων και των συνθηκών, εντός των οποίων τούτο ευρίσκεται και λειτουργεί, οδηγούμενον εις την ανάπτυξιν σχημάτων συμπεριφοράς, καθοριζομένων κατά κύριον λόγον, υπό της φύσεως, του χαρακτήρος και της εντάσεως των προσλαμβανομένων πληροφοριών. Βλέπε Steven Priker: *Visual cognition, An introduction. Cognition 1984;18:66*. Όλη η διεργασία, εκ της προσλήψεως των πληροφοριών και της εν συνεχεία αναγνωρίσεως και πλήρους αντιλήψεως αυτών, έως της παραγωγής της σκέψεως, τόνον της φιλοσοφικής όσον και της δημιουργικής τοιαύτης, στηρίζεται εις σειράν συνθέτων διεργασιών, εις τα πλαίσια των οποίων πολυάριθμα νευρωνικά δίκτυα και σημαντικός αριθμός νευροδιαβιβαστών μεταφέρουν και διεργάζονται την πληροφορίαν, αναγνωρίζουν, απομνημονεύουν, αξιολογούν, εντάσσουν και κατατάσσουν ταύτην, χρησιμοποιούν δε αυτήν ή μέρος αυτής, εν συνεχεία, διά την διαμόρφωσιν των αδρών πλαισίων του λόγου, εσωτερικού και εξωτερικευμένου, της συμπεριφοράς, του συναισθήματος και κατ'επέκτασιν του φιλοσοφικού σκέπτεσθαι, το οποίον διέπει και καθορίζει την θέσιν του ατόμου προς εαυτόν και την εξατομικευμένην συμπεριφοράν αυτού προς έν έκαστον των μελών του κοινωνικού χώρου.

42. Βλέπε σχετικώς Donald Hebb: *The Organization of Behavior* (1949). Ούτος συνεδύασεν τους νευρωνικούς μηχανισμούς μετά των νευροψυχολογικών φαινομένων και κατέδειξεν την αξίαν της καταλλήλου διαμορφώσεως νευρωνικών δικτύων, διά την ανάλυσιν της πληροφορίας, την ορθήν αντίληψιν και αξιολόγησιν αυτής και την συνεπεία αυτής εμφάνισιν αντιδράσεων, αι οποίαι ανάγονται εις την σφαιράν της συμπεριφοράς, αποτελούσαι καρπών της επιδράσεως των πληροφοριών επί του ψυχολογικού υποβάθρου του ατόμου. Ομοίως άξιον προσοχής και μελέτης είναι το έργον του Eric Kandel: *Cellular Basis of Behavior*. San Francisco, WH. Freeman. 1976.

43. Η έννοια της προσωπικής ταυτότητος του ατόμου περιέχει πολλά υποκειμενικά στοιχεία, τα οποία συγκροτούν την εις χρόνον αντίληψιν των στοιχείων της προσωπικότητος αυτού, τα οποία εκδηλούνται άλλοτε μεν διά μέσου του σκέπτεσθαι και ιδίως του σκέπτεσθαι καθ' εαυτόν, άλλοτε δε διά μέσου των σχημάτων της συμπεριφοράς αυτού, άλλοτε δε διά μέσου της ψυχικής επικοινωνίας αυτού μετά των προσώπων του περιβάλλοντος και άλλοτε διά της εμβαθύνσεως αυτού εις τον κόσμον της γνώσεως, μετ' όλων των μεταφυσικών προεκτάσεων αυτού. Διά μέσου της διεργασίας της ταυτοποίησεως, το άτομον διαμορφώνει την έννοιαν του «ιδιικού του εγώ ή του ιδικού του εσωτερικού χώρου και χρόνου». Κατ' επέκτασιν, το άτομον αποκτά την αίσθησιν του «ιδικού του Είναι», το οποίον διακρίνεται από την ευρείαν έννοιαν του Είναι, ήτοι του ευρύτερου φιλοσοφικού ή του κοινωνικού Είναι. Η ανάπτυξις της αισθήσεως «του ιδικού του Είναι», στηρίζεται επί της μνημονικής επιφανείας των «ιδικών του αναμνήσεων», των «ιδικών του εμπειριών», της «δικής του διαμορφώσεως του ψυχοσωματικού εγώ», του «ιδικού του συναισθηματικού χώρου» και των «ιδικών του προσδοκιών». Επί τη βάσει των διεργασιών ταυτοποίησεως, το άτομον εις προηγμένον επίπεδον αναπτύσσει τον κόσμον των ιδιικών του αξιών, αι οποίαι παρά το γεγονός ότι δύναται να συμπίπτουν μετά των αξιολογικών συστημάτων ετέρων προσώπων, εν τούτοις αποκτούν μία ιδιαιτέραν και εξατομικευμένην εσωτερικήν διάστασιν και βαρύτητα διά το συγκεκριμένον άτομον. Τούτο διά της διεργασίας της ταυτοποίησεως, δύναται εκ παραλλήλου να αποκτήσιν την δυνατότητα της δικής του ερμηνείας τόνον επί των ιστορικών γεγονότων όσον και επί των φαινομένων του εξωτερικού χώρου, διαμορφουμένης διηλεκώς της αυθεντικότητος αυτού. Κατά τον Kierkegaard, η παρατήρησις των εξωτερικών φαινομένων και η διείσδυσις εις την ερμηνείαν των ιστορικών γεγονότων στερείται ιδιαιτέρας αξίας. Ο άνθρωπος πρέπει να διεισδύσιν εις τα βάθη της δικής του ψυχής και να αναζητήσιν την ερμηνείαν κυρίως των εσωτερικών γεγονότων και φαινομένων. Πρέπει να ζη επί τη βάσει των ιδικών του εσωτερικών κινήτρων και να ακολουθή, μετά πάθους, την πορείαν των εσωτερικών αληθειών, αναζητών πάντοτε το αιώνιον και απόλυτον. Ο άνθρωπος πρέπει να διατηρή πάντοτε την αυθεντικότητα αυτού, να είναι και να παραμένη πάντοτε ο αυτός. Τούτο καθίσταται επικτόν όταν αναζητεί διηλεκώς την γνώσιν του Είναι, φερόμενος ούτως εκ του Υψίστασθαι εις το Είναι. Κατά τον Παρμενίδην το Είναι δεν εκφράζει στατικότητα, διότι τούτο αποτελεί το σταθερόν υπόβαθρον του Γίνεσθαι ή την διαμορφουμένην έκφρασιν αυτού, καθ' όσον διά του Γίνεσθαι αγόμεθα εις το Είναι και το Είναι, εκ παραλλήλου, δύναται να διαφοροποιηθή εις έν διηλεκές Γίνεσθαι. Υπό την οπτικήν γωνίαν των νευροεπιστημών, η έννοια της στατικότητος είναι μακράν της αληθούς λειτουργικότητος του εγκεφάλου, ο οποίος χαρακτηρίζεται υπό διηλεκούς δυναμικότητος, εις τα πλαίσια της οποίας αμφιδρόμως ενισχύονται το Είναι και το Γίνεσθαι. Εντός του Γίνεσθαι, περιλαμβάνεται η δυνατότης της συνεχούς μεταβλητότητος και αναβαθμίσεως της ψυχοσωματικής υποστάσεως του ανθρώπου, η οποία αναφερομένη εις έν υψηλόν αξιολογικόν σύστημα, διασφαλίζει την συνεχή πορείαν αυτού προς την τελείωσιν και το απόλυτον. Εκ παραλλήλου το Όν κατά τον Παρμε-

Η λειτουργική απομόνωση του ατόμου και οι επιπτώσεις αυτής επί της αισθητικο-αισθητηριακής αντίληψης αυτού είναι ιδιαίτερος εμφανείς εις τας προσπαθείας των εξ ανοίας πασχόντων να εκφραστούν εικαστικώς⁴⁴.

Εις τας προσπαθείας αυτές, διαπιστούται η συρρίκνωση του εξωτερικού αισθητού κόσμου, η απλούστευσις αυτού, η αποφυγή των χρωματικών εναλλαγών, οδηγούσα τελικώς εις μονοχρωματική έκφρασιν και εις το αισθητικόν παράδοξον, το οποίον διακρίνεται και από τα αρχικά ήδη στάδια της ανοίας, χαρακτηριζόμενον από την έλλειψιν συναισθηματικής εκφράσεως ή οιουδήποτε συμβολισμού, αφαιρέσεως ή αλληγορίας⁴⁵.

νίδην είναι αιώνιον, άναρχον, άπαστον, αδιαίρετον, αγέννητον, αμετάβλητον (ατέλεστον) αμετάτρεπτον (ανώλεθρον), αμετακίνητου (ατρεμέος), άθικτον (άσυλον), συνεχές και έχει την ιδίαν ολότητα (ούλον). Διά της εννοίας του όλου, ο Παρμενίδης εκφράζει την πληρότητα του όντος. Η έννοια του όλου είναι πολύ ισχυρότερα από το αμερές του Αναξαγόρου και το αμερές ή άτομον του Δημοκρίτου.

44. Βλέπε επ' αυτού την ουσιώδους σημασίας ανάλυσιν υπό του K. Maier του έργου του Carolus Horn, Γερμανού ζωγράφου, ο οποίος ενόσησεν εκ της νόσου του Alzheimer και παρ' όλην την φθίνουσαν νοητικήν πορείαν αυτού συνέχισε να ζωγραφίζει μέχρι του τέλους της ζωής αυτού. Παρατηρείται εις το έργον του εντυπωσιακή σταδιακή αλλοίωσις της αντίληψης του χώρου, ο οποίος δεν εκφράζεται διά των τριών αισθητών διαστάσεων αυτού, καθιστάμενος πλέον διδιάστατος. Επί προσθέτως διαπιστούται έκδηλος αλλοίωσις της αισθήσεως των χρωμάτων, του σχήματος και του μεγέθους των αντικειμένων και της αρμονικής εντάξεως αυτών εντός του χώρου. Εις τα περισσότερα των έργων αυτού από της ενάρξεως της νόσου ήρχισεν να διακρίνεται η ζωομορφική αντίληψις των ανθρώπων ή αντιθέτως η ανθρωπομορφική αντίληψις των ζώων. Η φθίνουσα πορεία εις την εικαστικήν έκφρασιν του ζωγράφου συνεβάδιζεν παραλλήλως προς την επιδείνωσιν της ανοίας αυτού. Βλέπε σχετικώς Bogousslavsky J, Boller F (eds): *Neurological Disorders in Famous Artists*. Front Neurol Neurosci. Basel, Karger, 2005; 19: 101-111. και Maurer K, Prvulovic D: *Paintings of an artist with Alzheimer's disease: visuo-constructural deficits during dementia*. J Neural Transm. 2004;111:235-245. Εκ παραλλήλου βλέπε και το έργον του William Utermohlen, ο οποίος έπασχεν εκ της νόσου του Alzheimer, συνεχίζων εν τούτοις να ζωγραφίζει, καθ' όλην την διάρκειαν της ασθενείας αυτού. Βλέπε σχετικώς και Μπαλογιάννης Σ: Η Νευρολογία όπως εκφράζεται εις την Ζωγραφικήν. Εγκέφαλος 2007;44: 7-25.

45. Η οπτική και η ακουστική αντίληψις καθίστανται, διά τα περισσότερα άτομα, ουχί μόνον πύλαι εισόδου των περισσότερων πληροφοριών, αλλά έν ιδιαίτερον είδος γλώσσης, η οποία προσλαμβάνει παγκόσμιον διάστασιν, υπερβαίνουσα τους τοπικούς και χρονικούς περιορισμούς, καλλιεργούσα διά της τέχνης την επικοινωνίαν των ανθρώπων και την ανάπτυξιν ενός κοινού ή παραλλήλου τρόπου σκέψεως, πολλάκις εν μέσω συμβολισμών και αλληγορικών παραστάσεων. Κατά τον Henry, η τέχνη είναι ανάλογος προς την επιστήμην. Η μεν επιστήμη παρέχει την αντικειμενικήν γνώσιν και αλήθειαν, η δε τέχνη την ωραιότητα και την αρμονίαν, διά της οποίας ο άνθρωπος ανέρχεται εκ του κόσμου της μετριότητος και της καθημερινότητος εις τον κόσμον των ιδεών και της εσωτερικής αρμονίας και πληρότητος. Ο καλλιτέχνης είναι,

Εν τούτοις, η μελέτη των πασχόντων εξ ανοίας, ακόμη και των εις προκεχωρημένα στάδια ευρισκομένων, παρέχει πολλάκις την αίσθησιν, ότι η υφισταμένη εντός αυτών ζώσα πραγματικότητα, όπως εκφράζεται αύτη διά του βλέμματος και του προσώπου των είναι ενδεχομένως διάφορος της τραγικότητας, την οποίαν παρουσιάζει η συνεχώς φθίνουσα πορεία των νοητικών λειτουργιών αυτών.

Εκ παραλλήλου, η παρακολούθησις της όλης πορείας των εξ ανοίας πασχόντων παρέχει την βεβαιότητα, ότι ούτοι δεν παύουν να διατηρούν την ιδίαν εσωτερικήν υπαρξιακήν των διάστασιν, παραμένοντες, εις έκαστος εξ αυτών, φορείς ενός ιδίου γνωσιολογικού, ηθικού, κοινωνικού, ιστορικού, πολιτιστικού και φιλοσοφικού υποβάθρου, τα οποία διατηρούνται και καθορίζουν το περίγραμμα της προσωπικότητος αυτών, παρά την νοητικήν κάμψιν και την συνεχώς επιβαρυνομένην δυνατότητα εξωτερικεύσεως των ψυχικών διεργασιών των.

Εις την ελληνικήν κοινωνίαν, παρά την συνεχή κατά τα τελευταία έτη αποδοχήν του δυτικού τρόπου ζωής, διατηρείται ακόμη ο σεβασμός και η αγάπη προς το γήρας. Οι γέροντες κατά το πλείστον παραμένουν εις την οικογενειακήν εστίαν των, αντιμετωπιζόμενοι μετά στοργής και ειλικρινούς φροντίδος υπό των τέκνων και εγγονών των, μετέχοντες λειτουργικώς εις την ζωήν της οικογενείας, συμβάλλοντες ουσιωδώς εις την διαπαιδαγώγησιν των νεωτέρων μελών, μετά των οποίων αναπτύσσεται επικοινωνία αγάπης, κατανοήσεως και πλουσίας συναισθηματικής προσφοράς και αλληλοεξαρτήσεως.

κα' ουσίαν, ψυχοθεραπευτής, ο οποίος βοηθεί να εξέλθη το άτομον εκ του χώρου των αντιθέσεων και της καταπίεσεως, η οποία ασκείται εις την σύγχρονον κοινωνίαν και να στραφή προς τον χώρον της εσωτερικής αρμονίας. Ο Henry εισήγαγεν την επιστημονικήν αισθητικήν, επιδράσας σημαντικώς επί του έργου των Seurat και Signac.

46. Ενώ διά τον Hegel η προσωπικότης του ανθρώπου εξαρτάται εκ των ιστορικών και κοινωνικών συνθηκών, εντός των οποίων ανεπτύχθη και εκ της πνευματικής ατμοσφαιρας της εποχής, εις την οποίαν έζησεν ούτος, διά τον Kierkegaard αύτη εξαρτάται κατά κύριον λόγον εκ των συνειδητών επιλογών αυτού και εκ του αξιολογικού συστήματος, το οποίον διαμορφώνει ούτος εντός αυτού, υπερβαίνων τον ιστορικών χρόνον και τας συνθήκας και προσβλέπων μόνον εις τας απολύτους αξίας και αρχάς. Κατά τον Kierkegaard, ο άνθρωπος ανερχόμενος εις το ηθικόν στάδιον, αποκτά σαφή αντίληψιν του αιωνίου, το οποίον αναζητά εντός αυτού και διά των αξιών του οποίου προσπαθεί να υποκαταστήση την τραγικότητα του πεπερασμένου της παρουσίας ζωής. Ο άνθρωπος προσπαθεί να προγευθή το αιώνιον, να ζήση με την προσδοκίαν και την χαράν του αιωνίου και να ανακαλύψη όλον το νόημα και την αξίαν της εντάξεως του εις την άχρονον αιωνιότητα.

Κατ' επέκτασιν και οι εξ ανοίας πάσχοντες παραμένουν κατά κανόνα, εντός της οικογενείας των τέκνων των, χαίροντες την στοργήν και την φροντίδα αυτών, την παρουσίαν των εγγόνων των, τον διάλογον μετ' αυτών, την απορρέουσαν εκ της διαπροσωπικής επικοινωνίας ψυχικήν και νοητικήν κινητοποίησιν και κυρίως την συναισθηματικήν μέθεξιν, η οποία συμβάλλει ευεργετικώς εις την σημαντικήν επιβράδυσιν της πορείας της ανοίας.

Η θετική όψις της μοναξιάς

Διά τους επιδιώκοντας την μοναξιάν έχει κεφαλαίωδη βαρύτητα ο τρόπος αξιοποίησεως της μοναξιάς και η κατανόησις της πολυτιμότητος του χρόνου, τον οποίον διέρχονται μόνοι⁴⁷. Η κατάλληλος επένδυσις του χρόνου ελαχιστοποιεί την αίσθησιν της μοναξιάς και μειώνει την θλίψιν, η οποία συνήθως εγγίζει την ψυχήν των και επηρεάζει τας σκέψεις των αρχικώς.

Κατά την επιλογήν της μοναξιάς ως τρόπου ζωής, παρατηρείται κατά το πρώτον διάστημα έκδηλος η επιθυμία διά την αύξησιν του προσωπικού χρόνου και την παραμονήν μακράν του κόσμου, την οποίαν εν συνεχεία ακολουθεί αίσθημα θλίψεως, αβεβαιότητος και αμφισβητήσεως της ορθότητος της εν λόγω αποφάσεως⁴⁸, έως ότου καταστή πλέον αντιληπτή η μεγάλη δυνατότης, την οποίαν παρέχει η μοναξιά διά την περισυλλογήν, την αυτογνωσίαν, τον αυτοέλεγχον, την αναζητήσιν της αληθούς υποστάσεως του ατόμου⁴⁹, την εσωτερικήν καλλιέργειαν και ειρήνην,

και την δημιουργικότητα εις τον πνευματικόν και γνωσιολογικόν τομέα, και κυρίως διά την αναζητήσιν του Θεού και την βίωσιν της προσευχής⁵⁰.

Η μοναξιά, η οποία έχει ως μοναδικόν σκοπόν, την ανεύρεσιν της γνησίας υποστάσεως του ανθρώπου, την καταπολέμησιν των παθών, την καλλιέργειαν των αρετών και κυρίως την αποκλειστικότητα της παρουσίας του Θεού⁵¹, είναι απηλλαγμένη στοιχείων εγωκεντρικότητος, υπεροχής, οίσησεως, τάσεων επικρατήσεως και ιδεών απορρίψεως και περιφρονήσεως του κόσμου⁵². Πραγματοποιείται αυτή εις τα πλαίσια ειρηνικής διαθέσεως, ταπεινού φρονήματος, ειλικρινούς αυτοελέγχου, απλότητος, διακρίσεως, προσευχής και αγάπης δι' όλην την ανθρωπότητα. Όσον περισσότερο ο άνθρωπος εμβαθύνει εις την ψυχήν του και καλλιεργεί την αρετήν, τόσο περισσότερο διευρύνονται τα όρια του εγώ του και συμμετέχει εκ καρδίας εις τον πόνον και την αγωνίαν της ανθρωπότητος και όλης της δημιουργίας⁵³.

Όταν οι καρποί της μοναξιάς γίνουν εμφανείς, τότε αυξάνεται περισσότερο η αγάπη προς την μοναξιάν, επιδιώκεται η διαφύλαξις αυτής και καταβάλλεται προσπάθεια μετά διακρίσεως να απομακρύνονται όλοι οι συντελεσταί, οι οποίοι θα διετάραζαν ή θα διέκοπταν αυτήν⁵⁴.

47. Κατά τον Nietzsche, η μοναξιά, μακράν του χώρου της κοινωνικής αλλοιώσεως, καθίσταται πηγή δυνάμεως, διά της αξιοποίησεως του χρόνου εις την αναζητήσιν υψηλότερων αξιών. Ο άνθρωπος θα πρέπει να έχη θάρρος, αυτογνωσίαν, κατανόησιν των άλλων, να αγαπά και να επιδιώκη την μοναξιάν. Η μοναξιά οδηγεί εις την καθαρότητα και την γνησιότητα των βιωμάτων, ενώ η κοινωνία αλλοιώνει αυτά. Όλοι αι κοινωνία ισοπεδώνουν, αμβλύνουν την ιδιαιτερότητα του ανθρωπίνου προσώπου, έχουν την τάσιν να καθιστούν τον άνθρωπον «έναν συνήθη άνθρωπον» (BG&E, 284). Walter Kaufmann: Basic Writings of Nietzsche, New York: Modern Library, 1968.

48. Altman I. Environment and social behavior: Privacy, personal space, territory, and crowding. New York, Irvington Press. 1981.

49. Κατά τον Heidegger η τελείωσις είναι επιβλητική όταν ο άνθρωπος διηνεκώς αγωνίζεται διά να καταστή τέλειος. Όταν ο άνθρωπος βαδίζει προς την τελείωσιν ανακαλύπτει πληρέστερον την ιδίαν του υπόστασιν. Καθίσταται ίδιον πρόσωπον. Αυτό δεν σημαίνει ότι εξατομικευόμενος προσκολλάται εις το εύθραυστον μικρόν Εγώ του και αναπτύσσει υπερήφανον φρόνημα, το οποίον προβάλλει εις τον κόσμον. Η εξατομικεύσις είναι η κατάστασις, κατά την οποίαν ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται το ουσιώδες εις όλα τα πράγματα, τα οποία είναι προσκείμενα ή αναφέρονται εις αυτόν. Είναι η μοναξιά, η κατάστασις εις την οποίαν ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται την μονα-

δικότητα του. Βλέπε: Heidegger Martin. The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude. Translated by William McNeill and Nicholas Walker. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press. 1995.

50. Perschbacher Melia S: Solitude and Prayer in the Late Lives of Elder Catholic Women Religious: Activity, Withdrawal, or Transcendence? Journal of Religious Gerontology 2002; 13 (1) 47-63.

51. Εκ της παρουσίας του Θεού, ο άνθρωπος πληρούται υπό ανεκκλήτου χαράς και ευγνωμοσύνης και αναφωνεί « Και νυν πάσαι αι γλώσσαι, πάντες οι λόγοι, αποβαίνουσιν πενιχροί, ανίκανοι να εκφράσουν την ευγνωμοσύνην μου εις τον Θεόν» Σωφρονίου Ζαχάρωφ: Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί. Ι.Μ.Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 1993, σελ.54.

52. Ο Αββάς Ισαάκ ο Σύρος υπογραμμίζει: «Διά να βάλλη τις θεμέλιον της αρετής, δεν είναι άλλο καλλίτερον, παρά του ν' απομακρυνθή από τα πράγματα του κόσμου και να διαμαίνη εις τον νόμον του φωτός, όστις είναι αι ευθείαι και άγια ευαγγελικά εντολαί... απομάκρυνσιν δε του κόσμου λέγω όχι το να αναχωρήσῃ τις σωματικώς, αλλά το να απομακρυνθή παντελώς από τα πράγματα του κόσμου» Ισαάκ του Σύρου τα σωζόμενα Ασκητικά. Εκδ. Ρηγοπούλου Θεσσαλονίκη 1976, σελ.1,2.

53. Βλέπε τους λόγους του Αγ. Σιλουανού «Πρέπει να συμπάσχει η καρδιά μας και να αγαπάμε όχι μόνον τον άνθρωπον, αλλά να συμπονούμε κάθε πλάσμα κάθε κτίσμα του Θεού. Ζαχάρωφ Σωφρονίου: Ο Γεροντας Σιλουανός. Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου Έσσεξ Αγγλίας 1978, σελ.412.

54. Haggard LM, Werner C M. Situational support, privacy regulation, and stress.

Basic and Applied Social Psychology, 1990; 11: 313-337.

Τέλος εγκαθίσταται η μοναδική χαρά της μοναξιάς και η ειρηνική αναμονή της απολύτου της δικαιώσεως των ακολουθούντων την οδόν αυτής⁵⁵.

Ο εν γένει τρόπος διαφυλάξεως και διατηρήσεως της μοναξιάς, προσλαμβάνει εξατομικευμένον χαρακτήρα, ο οποίος συνδέεται με το συνολικόν περιγραμμά της προσωπικότητος, το ιδεολογικόν υπόβαθρον του ατόμου και την δυνατότητα αυτού να διαφοροποιήται ευχερώς εκ του περιβάλλοντος⁵⁶.

Πολλάκις η μοναξιά επιλέγεται ως συνεχής τρόπος ζωής⁵⁷, ενίοτε όμως διακόπτεται διά ωρισμένα χρονικά διαστήματα, κατά τα οποία το άτομον επανέρχεται εις τον συνήθη τρόπον ζωής και λειτουργικότητος, έχον σημαντικήν ευεργετικήν προσφοράν εντός του κοινωνικού χώρου⁵⁸, διά να επιστρέψη εκ

νέου, αργότερον, εις την μοναξιάν⁵⁹, αγωνιζόμενον διά την περαιτέρω ψυχικήν καλλιέργειαν, την άσκησιν της αυτογνωσίας, της αυτοκυριαρχίας⁶⁰, την καταπολέμησιν των παθών, την βίωσιν των αρετών και την ισχυροποίησιν και εδραίωσιν της εσωτερικής ειρήνης.

Πολλάκις η αντιμετώπισις του Είναι εις την μοναξιάν αποτελεί επώδυνον εμπειρίαν, ιδίως όταν το άτομον αντιλαμβάνεται το σκότος και τα κενά, τα οποία φέρει εντός του, αναφερόμενα ιδίως εις τον υπαρξιακόν χώρον. Χρειάζονται ισχυρά υπαρξιακά ερείσματα διά να ανθέξη ο άνθρωπος την μοναξιάν και να την αγαπήση. Θα την αγαπήση όταν αναζητήση επιμόνως την ανεύρεσιν του αληθούς εαυτού του και διαπιστώση την ζώσαν παρουσίαν του Θεού εις την προσωπικήν του ζωήν. Εάν αγαπήση την μοναξιάν θα είναι εύκολον να αγαπήση όλην την ανθρωπότητα, την οποίαν θα βλέπη υπό νέαν οπτικήν γωνίαν μετά από την γνωριμίαν, την συμφιλίωσιν μετά του εαυτού του και την ανακάλυψιν των αξιών και των θετικών δυνάμεων, τας οποίας φέρει εντός του⁶⁴.

Η μοναξιά ως πορεία ανευρέσεως του θείου, μακράν της κοινωνικής πίεσεως, της ταραχής, των αντιθέσεων, των πολυμόρφων εξωτερικών επιδράσεων, της αμέσου η εμμέσου επιβολής απόψεων, κοσμοθεωριών ή προτύπων ζωής, επελέγη ήδη από αρχαιοτάτων χρόνων, όταν ο άνθρωπος διεπίστωσεν, ότι αι κεφαλαιώδεις υπαρξιακαί αλήθειαι, προσεγγίζονται, συνειδητοποιούνται και βιώνονται εις την ησυχίαν, μακράν των αντιφατικών και αλληλοσυγκρουομένων επιδράσεων του κόσμου⁶⁵.

55. «ὅτι τὸ ἄρνιον τὸ ἀνὰ μέσον τοῦ θρόνου ποιμανεῖ αὐτούς, καὶ ὀδηγήσει αὐτούς ἐπὶ ζωῆς πηγᾶς ὑδάτων, καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν» (Αποκ.7,17).

56. Κατὰ τον Powys, ἡ συνεχῆς ἀναφορὰ εἰς τὴν γνώμην τῶν ἄλλων ἀποτελεῖ ἀληθῆ πηγὴν ἀγωνίας καὶ ἀγχους εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ διατηρῇ τὴν ἰδικήν του γνώμην, τὰς σκέψεις του, τὰς ἀρχὰς του καὶ νὰ διαχειρίζεται τὰ συναισθήματα του ἀνεξαρτήτως τῆς γνώμης τῶν ἄλλων καὶ τῶν πολυπλεύρων ἀλληλοσυγκρουομένων ἐπιδράσεων ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ καθήλωσις καὶ ἐμμονὴ εἰς τὰς ἀπόψεις τῶν ἄλλων ἀποτελεῖ μαρτύριον. Ὅσον περισσότερο ἀπελευθερώνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν γνώμην καὶ τὰς ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος, τόσο γνησιότερος καὶ εὐτυχέστερος καθίσταται. Βλέπε: Powys: A Philosophy of Solitude, Simon and Schuster, 1933.

57. Ἡ μοναξιά εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς προσπάθειας διατηρήσεως τῆς πλήρους ἢ μερικῆς ἀνωθυμίας, τῆς ἐπιδιώξεως περιορισμοῦ εἰς τὸν χώρον τῆς οἰκογενείας ἢ ἀποκλειστικῶς ἐντὸς τοῦ στενοῦ συγγενικοῦ περιβάλλοντος, τῆς μακρᾶς παραμονῆς εἰς τὴν ὑπαιθρον, τοῦ μεγάλου περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προσώπων ἐπικοινωνίας, τοῦ ἀσκητισμοῦ, τοῦ ἡσυχασμοῦ, τοῦ ἐρημιτισμοῦ, τοῦ ἀπολύτου ἐγκλεισμοῦ, τοῦ στυλιτισμοῦ, τοῦ σπηλαιωτισμοῦ καὶ ἐτέρων σπανίων μορφῶν ἀσκητισμοῦ, αἱ ὁποῖαι ἠσκήθησαν καὶ ἐβιώθησαν παλαιότερον ἢ βιώνονται καὶ σήμερον εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν παθῶν του καὶ νὰ παραμείνῃ μόνος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Σπανία καὶ ἰδιαίτερος δυσχερῆς μορφή μοναξιάς εἶναι ἡ διὰ Χριστόν σαλότης, τὴν ὁποῖαν ἠσκήσαν καὶ ἐβίωσαν ὀλίγοι καὶ ἰδιαίτερος ἐκλεκτοὶ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας, οἱ ὁποῖοι ἐβάστασαν τὸν σταυρόν τῆς σαλότης διὰ νὰ ἐμπαίξουν τὸν κόσμον καὶ νὰ υποστοῦν τὸν ἐμπαιγμὸν τοῦ κόσμου εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ ζήσουν τὴν ἀπόλυτον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἄκραν ταπεινώσιν, ἀποφεύγοντες τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἀγώνων τῶν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, τελειούμενοι διὰ τοῦ συνεχοῦς μαρτυρίου τοῦ ἐμπαιγμοῦ, τῆς ἀπορρίψεως, τῆς ἐιρωνείας, τῆς περιφρονήσεως τοῦ κοινωνικοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ τῆς ἐσχάτης πενίας Σ.Ι.Μπαλογιάννης Το μαρτύριον τῆς σαλότης: Ἀναφορὰ εἰς τὸν Ἅγιον Συμεῶνα τὸν διὰ Χριστόν σαλόν. Εἰς: Ἡ μήτηρ ἡμῶν Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, Θεσσαλονίκη 1994, σελ.321-460..

58. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ λόγοι τοῦ Σωκράτους «εἰ δε μέλλεις τῆς πόλεως πράξειν ὀρθῶς καὶ καλῶς ἀρετῆς σοι μεταδοτέον τοὺς πολίτας» (Πλάτωνος Ἀλκιβιάδης 134 b-c)

59. Werner C M, Haggard L M. Avoiding Intrusions at the Office: Privacy Regulation on Typical and High Solitude Days. Basic and Applied Social Psychology. 1992, 13(2), 181-193.

60. Γράφει χαρακτηριστικῶς ὁ Ἀββὰς Ἰσαὰκ ὁ Σύρος: «...ὄσοι προθυμοποιούνται νὰ ζήσωσιν ἐν φόβῳ Θεοῦ, υποφέρουσι πάσαν θλίψιν καὶ υπομένουσι πάντα διωγμὸν δι' αὐτόν καὶ αὐτὸς κάμνει αὐτοὺς ἐξουσιαστὰς τῶν εαυτοῦ κρυπτῶν θησαυρῶν». Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου τὰ σωζόμενα Ἀσκητικά. Ἐκδ. Ρηγοπούλου Θεσσαλονίκη 1976, σελ.17.

61. W. Stinissen, Natten är mitt ljus, 1990.

62. Ο Heidegger υπογραμμίζει ὅτι ἡ ἀναζήτησις τοῦ εαυτοῦ μας εἶναι ἐφικτὴ μόνον εἰς τὴν μοναξιάν (Arendt H, Heidegger M. 2004. Letters, 1925-1975. Translated by Andrew Shields. New York: Harcourt. 2004).

63 J.C. Powys, A Philosophy of Solitude, Simon & Schuster, 1933

64. Γράφει χαρακτηριστικῶς ὁ Ἀββὰς Ἰσαὰκ ὁ Σύρος: «Ἡ γενικὴ ἀρετὴ τῆς ἀγάπης, χωρὶς νὰ μεσολαβῆσῃ ποσῶς κανὲν διάστημα καιροῦ, κάμνει τὴν ψυχὴν μέτοχον τῆς θειότητος, διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς θείας δόξης» Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου Τα σωζόμενα ἀσκητικά. Ἐκδ. Ρηγοπούλου Θεσσαλονίκη 1976, σελ.8.

65. Ὁ ἀναχωρητισμὸς καὶ ἀργότερον ὁ μοναχισμὸς ὅπως ἐδραι-

Η μοναξιά απετέλεσεν πάντοτε το καταφύγιον από τον κίνδυνον της διασπάσεως, της πολυφωνίας, της διψυχίας, των κοινωνικών αντιθέσεων, της κοινωνικής αδικίας, των αιρέσεων, της περιφρονήσεως και συνθλίψεως του ανθρωπίνου προσώπου, της μαζοποίησεως, της απορρίψεως των αξιών, της ηθικής καταπτώσεως, της πνευματικής πτωχείας και θλίψεως και ιδίως της συγχρόνου τρυφής και των ματαίων μεριμνών του υλιστικού ευδαιμονισμού, ο οποίος προσλαμβάνει την διαβρωτική και ψυχοφθόρον μορφήν της συγχρόνου υλιστικής ειδωλολατρίας.

Όταν ο άνθρωπος αποσυρόμενος εις την ησυχίαν, δια της αρετής της σιωπής και της πνευματικής εργασίας, αντιληφθή την απέραντον και διαρκώς αυξανομένην αγάπην και το άμετρον έλεος του Θεού⁶⁶, αισθάνεται εντός αυτού τόσην πληρότητα, τόσην αδιάλειπτον αγάπην διά τον Κύριον⁶⁷, τόσην χαράν και αρμονίαν ώστε δεν υφίσταται πλέον η αίσθησις της μοναξιάς, αλλά αναπτύσσεται διηνεκής επικοινωνία αγάπης, διά μέσω του Κυρίου, με όλην την ανθρωπότητα⁶⁸.

ώθη υπό του Μ. Αντωνίου (250-355), του «καθηγητού της ερήμου» και των ετέρων μεγάλων ασκητών Μακαρίου, Αμμωνίου οι οποίοι διέλαμψαν εις την Αίγυπτον, την Νιτρίαν, την Παλαιστίνην και ετέρας περιοχάς του αρχαίου κόσμου και ωργανώθη υπό την μορφήν του κοινοβιακού συστήματος υπό του Αγ. Παχωμίου, κατέδειξεν την ωραιότητα της αναζητήσεως του Θείου μακράν του κόσμου και προσέφερον πνευματικούς καρπούς και πρότυπα ζωής ανεκλαλήτου κάλλους. Ο κύριος σκοπός του μοναχισμού υπήρξεν είναι η κατά Χριστόν τελείωσις, κατά τους λόγους του Κυρίου «Εί θέλεις τέλειος είναι, ὑπαγε πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι.» (Ματθ.-ΙΘ' 21)

66. Βλέπε « η θύμηση του Θεού δεν κουράζει την ψυχήν, αλλά την κάνει να ευγνωμονή όλο και περισσότερον τον Θεόν...όσον περισσότερον μελετάς τον Θεόν, τόσον περισσότερον αυξάνει η φλόγα της αγάπης και του ζήλου δι' αυτόν...Η ψυχή μου ποθεί να έλθη σε όλους το έλεος του Κυρίου, να γνωρίσουν όλοι οι άνθρωποι, όλη η οικουμένη, με πόση στοργή μας αγαπά ο Κύριος, σαν τα πολυπόθητα παιδιά Του (Ζαχάρωφ Σωφρονίου: Ο Γερωντας Σιλουανός. Ι.Μ.Τιμίου Προδρόμου Έσσεξ, Αγγλίας 1978, σελ.417,419).

67. « τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα; καθὼς γέγραπται ὅτι ἕνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν ἔλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικώμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. πείπεις γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωὴ οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχαὶ οὔτε δυνάμεις οὔτε ἐνεστώτα οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα οὔτε βάθος οὔτε τις κτίσις ἕτερα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν». Ρωμ,η',35-39

68. « και ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ» (Α'ΐωαν.δ,21).

Βιβλιογραφία

- Arendt H, Heidegger M. *Letters, 1925-1975*. Translated by Andrew Shields. New York: Harcourt. 2004.
- Aro S, Noro A, Salinto M. Deinstitutionalization of the elderly in Finland, 1981-91. *Scand J Public Health* 1997; 25(2): 136-143.
- Asendorpf J B, van Aken M A G. Personality-relationship transaction in adolescence: Core versus surface personality characteristics. *Journal of Personality*, 2003; 71, 629-666.
- Baumeister R F, Leary M R. The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 1995; 117, 497-529.
- Bogousslavsky J, Boller F (eds). *Neurological Disorders in Famous Artists*. Front Neurol Neurosci. Basel, Karger, 2005; 19: 101-111.
- Boivin M, Dodge K A, Coie J D. Individual- group behavioral similarity and peer status in experimental play groups of boys: The social misfit revisited. *J Personal and Soc Psychol*. 1995; 69: 269 -279.
- Burger JM. Individual Differences in Preference for Solitude *Journal of Research in Personality* 1995; 29 (1): 85-108.
- Cacioppo J T, Ernst J M, Burleson M H, McClintock M K, Malarkey W B, Hawkley LC, et al. Lonely traits and concomitant physiological processes: The MacArthur social neuroscience studies. *Internat J Psychophys*. 2000; 35 : 143-154.
- Camus A. *Le mythe de Sisyphe*, Calimard Paris 1966.
- Chen X, Rubin K H, Li B. *elopm Psychopath*, 1995; 7: 337-349.
- Coplan R J, Rubin K H, Fox N A, Calkins S D, Stewart S L.. Being alone, playing alone, and acting alone: Distinguishing among reticence and passive and active solitude in young children. *Child Developm*, 1994; 65: 129 -137.
- Coplan R J, Armer M A. "Multitude" of Solitude: A Closer Look at Social Withdrawal and Nonsocial Play in Early Childhood *Child Develop Perspect* 2007; 1 (1): 26-32.
- Coplan R J, Weeks M. Unsociability and the preference for solitude in childhood. In: Rubin, KH, Coplan R J. (editors). *The development of shyness and social withdrawal*. New York: Guilford Press; 2010.
- Cumming E, Henry W. *Growing Old: The Process of Disengagement*. New York: Basic Books 1961.
- Delislea M-A. What does Solitude Mean to the Aged? *Can J on Aging / La Revue canadienne du vieillissement*. 1988; 7 (4): 358-371.
- Ζαχάρωφ Σωφρονίου. Ο Γεροντας Σιλουανός. Ι.Μ.Τιμίου Προδρόμου Έσσεξ, Αγγλίας 1978.
- Ζαχάρωφ Σωφρονίου. Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί. Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 1993.
- Galanaki E. Are children able to distinguish among the concepts of aloneness, loneliness, and solitude? *International Journal of Behavioral Development* 2004; 28 (5): 435-443.
- Gazelle H. Class Climate Moderates Peer Relations and Emotional Adjustment in Children With an Early History of Anxious Solitude: A Child Environment Model. *Developmental Psychology* Copyright 2006 by the American Psychological Association 2006; 42(6):1179 -1192.
- Gazelle H, Ladd G W. Anxious solitude and peer exclusion: A diathesis-stress model of internalizing trajectories in childhood. *Child Development*, 2003;74, 257-278.
- Goossens L, Marcoen A. Adolescent loneliness, self-reflection, and identity: From individual differences to developmental processes. In: Rotenberg, KJ, Hymel, S., editors. *Loneliness in childhood and adolescence*. New York: Cambridge University Press; 1999.
- Haggard LM, Werner C M. Situational support, privacy regulation, and stress. *Basic and Applied Social Psychology* 1990; 11: 313-337.
- Hankin B L, Abramson LY, Moffitt TE, Silva PA, McGee R, Angell KE. Development of depression from preadolescence to young adulthood: Emerging gender differences in a 10-year longitudinal study. *J Abnorm Psychol*. 1998; 107: 128 -140.
- Hawker D S J, Boulton M J. Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 2000; 41, 441-455.
- Heidegger M. *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*. Translated by William McNeill and Nicholas Walker. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press. 1995.
- Heinrich L A, Gullone E. The clinical significance of loneliness: A literature review. *Clinical Psychology Review* 2006, 26, 695-718.
- Ισαάκ του Σύρου. Τα σωζόμενα Ασκητικά. Εκδ. Β. Ρηγοπούλου Θεσσαλονίκη 1976.
- Kaufmann W. *Basic Writings of Nietzsche*, New York: Modern Library, 1968.
- Kandel Eric. *Cellular Basis of Behavior*. San Francisco: WH. Freeman. 1976.

- Larson R W. The solitary side of life: An examination of the time people spend alone from childhood to old age. *Developmental Review* 1990, 10, 155-183.
- Larson RW. The Emergence of Solitude as a Constructive Domain of Experience in Early Adolescence. *Child Development* 1997; 68 (1): 80–93.
- Long C R, Averill JR. Solitude: An Exploration of Benefits of Being Alone *Journal for the Theory of Social Behaviour* 2003; 33 (1): 21–44.
- Marcoen A, Goossens L, Caes P. Loneliness in pre- through late adolescence: Exploring the contributions of a multidimensional approach. *Journal of Youth and Adolescence*, 1987; 16, 561-577.
- Maurer K, Prvulovic D. Paintings of an artist with Alzheimer's disease: visuo-constructural deficits during dementia. *J Neural Transm.* 2004; 111: 235-245.
- Ministry Of Social Affairs And Health Trends in social protection in Finland 2003. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health Publications 2003.
- Μπαλογιάννης ΣΙ. Ψυχιατρική και ποιμαντική Ψυχιατρική. Εκδ. Πουρναρά. Θεσσαλονίκη 1986.
- Μπαλογιάννης ΣΙ. Το μαρτύριον της σαλότητας: Αναφορά εις τον Άγιον Συμεώνα τον διά Χριστόν σαλόν. Εις: Η μήτηρ ημών Ορθόδοξος Εκκλησία, Θεσσαλονίκη 1994, σελ.321-460.
- Μπαλογιάννης ΣΙ. Η Νευρολογία όπως εκφράζεται εις την Ζωγραφικήν. *Εγκέφαλος* 44: 7-25, 2007.
- Μπαλογιάννης ΣΙ. Η αντιμετώπιση του γήρατος διά μέσου των αιώνων. *Εγκέφαλος* 2007; 44 (3) 1-20.
- Μπαλογιάννης ΣΙ. Η φιλοσοφία της ανοίας *Εγκέφαλος* 2010, 47(3):109-130.
- National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network. Social functioning in first grade: Associations with earlier home and child care predictors and with current classroom experiences. *Child Development*, 2003; 74: 1639 –1662.
- Nietzsche F. Thus Spoke Zarathustra, translated by Graham Parkes, Oxford: Oxford World's Classics, 2005.
- Oh W, Rubin KH, Bowker JC, Booth-LaForce C, Rose-Krasnor L, Laursen B. Trajectories of Social Withdrawal from Middle Childhood to Early Adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 2008; 36:553–566.
- Parkhurst J T, Hopmeyer A. Developmental change in the source of loneliness in childhood and adolescence: Constructing a theoretical model. In K. J. Rotenberg , S. Hymel (Eds.), *Loneliness in childhood and adolescence*. New York: Cambridge University Press 1999 .
- Pedersen DM. Model for types of privacy by privacy functions *Journal of Environmental Psychology* 1999; 19 (4): 397–405.
- Peled M, Moretti M M. Rumination on anger and sadness in adolescence: Fueling of fury and deepening of despair. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology* 2007, 36, 66–75.
- Peplau L A, Perlman D. Perspectives on loneliness. In L. A. Peplau and D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research, and therapy* (pp. 1–20). New York: Wiley, 1982.
- Perschbacher Melia S. Solitude and Prayer in the Late Lives of Elder Catholic Women Religious: Activity, Withdrawal, or Transcendence? *Journal of Religious Gerontology* 2002 13 (1) 47-63.
- Powys JC. *A Philosophy of Solitude*, Simon and Schuster, 1933.
- Priker S. Visual cognition, an introduction. *Cognition* 1984; 18: 66.
- Raes F, Hermans D, Williams J MG, Bijttebier P, Eelen, P. A "Triple W"-model of rumination on sadness: Why am I feeling sad, what's the meaning of my sadness, and wish I could stop thinking about my sadness (but I can't!). *Cognitive Therapy and Research*, 2008; 32, 526–541.
- Rilke R M. *Letters to a Young Poet* Edited by Ray Soulard, Jr. translated by Stephen Mitchell, Burning Man Books 2001.
- Savishinsky JS. *Breaking the Watch: The Meanings of Retirement in America*. (Ithaca): Cornell University Press 2000.
- Schutt O. The solitude of Nietzsche's Zarathustra. *Review of Existential Psychology & Psychiatry*, 1980-1981; 117(2-3): 209-222.
- Stinissen W. *Natten är mitt ljus*, 1990.
- Wang JM, Rubin KH, Laursen B, Booth-LaForce C, Rose-Krasnor L. Preference-for-solitude and Adjustment Difficulties in Early and Late Adolescence *J Clin Child Adolesc Psychol*. 2013 ; 42(6): 834-842.
- Weiss RS. *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge, 1973.
- MA: MIT Press. Werner C M, Haggard LM. *Avoiding Intrusions at the Office: Privacy Regulation on Typical and High Solitude Days*. *Basic and Applied Social Psychology*. 1992, 13(2), 181-193.